Wikipédia

Galiciai nyelv

A Wikipédiából, a szabad enciklopédiából

A **galiciai, gallego** vagy **galego nyelv** (saját elnevezése *galego* vagy *lingua galega* – a magyar *gallego* forma a spanyol elnevezésből származik) újlatin nyelv (pontosabban inkább nyelvjáráscsoport), amelyet Spanyolország északnyugati részén, Galicia autonóm közösségben beszélnek. A terület, hasonlóan Baszkföldhöz és Katalóniához, nyelvi autonómiával rendelkezik. A galiciai történetileg felfogható a portugál nyelv egyik, saját sztenderdizált változattal és helyesírással rendelkező északi nyelvjáráscsoportjának (a két nyelv a középkorban még egységet alkotott, melyet galaikoportugál nyelvnek nevez a szakirodalom), a kiejtés szempontjából viszont a spanyolhoz áll közelebb, így azzal beszédben és írásban is kölcsönösen érthető. Bizonyos nyelvészek és kulturális intézmények a galiciait és a portugált (beleértve az utóbbi brazíliai nyelvjárásait) egyazon nyelv változatainak tekintik, mások – főleg maguk a galiciaiak – szerint pedig a portugál a galiciai újítóbb változata.

Galiciai
Galego / Lingua galega

Beszélik	Spanyolország, Portugália
Terület	Galicia
Beszélők száma	~ 3-4 millió (becsült) fő
Nyelvcsalád	Indoeurópai nyelvcsalád italiko-kelta ág italikus nyelvek latin / újlatin nyelvek nyugati csoport iberoromán nyelvek galaikoportugál **galiciai nyelv**
Írásrendszer	latin ábécé
Hivatalos állapot	
Hivatalos	Galicia, Spanyolország
Nyelvkódok	
ISO 639-1	gl
ISO 639-2	glg
ISO 639-3	glg (http://www.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=glg)

A Wikimédia Commons tartalmaz *Galego / Lingua galega* témájú médiaállományokat.

Tartalomjegyzék

Történet, nyelvi státusz

A galiciai nyelv felfogható a portugál nyelv Spanyolországban beszélt, régiesebb változatának. Mindkét nyelv az Ibériai-félsziget északnyugati csücskében kialakult latin nyelvjárások folytatásából, a *gallegoportugál* vagy *óportugál* nyelvtől vált le 14. században, majd a terület araboktól való visszafoglalásával a délre terjedt nyelvváltozatok sztenderdizálásából a portugál, míg az északi, hangtanilag a spanyolhoz közelebb álló nyelvjárásokból pedig a galiciai alakult ki. A galiciai anyanyelvűek maguk a nyelvüket önállónak tartják, azzal érvelve, hogy nem csupán beszélt, hanem írott nyelv is, évszázadokra visszatekintő hagyományokal és irodalommal. A nyelv önállósága legalább annyi érvvel alátámasztható, mint amennyivel cáfolható. Spanyolországban a hivatalos kasztíliai spanyol mellett második hivatalos nyelvként ismerik el Galicia autonóm közösségben.

A sztenderd nyelv és a nyelvjárások

A sztenderd, illetve írott galiciai és a ténylegesen beszélt változatok között sokkal nagyobb az eltérés, mint a spanyol esetében. A „sztenderd galiciai” gyakorlatilag nem is létezik, csak a média nyelvében. Mivel a gallegót sokáig csak az iskolázatlan, falusi rétegek „spanyol tájszólás”-ának tekintették, a műveltebb, városiasodott lakosság áttért a kasztíliai használatára, ennélfogva a mai galiciai anyanyelvűek többsége is falusi születésű, és valamilyen, a spanyollal erősen kevert nyelvváltozatot beszél. Ez a keveredés nemcsak a szókincsben, hanem a nyelvtani elemek szintjén is mutatkozik (pl. egyes nyelvjárásokban a spanyol *el, la, los, las* határozott névelőt használják). Bizonyos nyelvjárások ugyanakkor hangtanilag inkább a portugálra hasonlítanak (pl. [u]-ként valósul meg a hangsúlytalan szóvégi /o/). A tájszólásokban ezenkívül gyakran megjelenik a mássalhangzóra végződő szavak – főleg a főnévi igenév – végén egy [e] magánhangzó, amely a sztenderd nyelvben nincs meg (pl. sztenderd/írott nyelvi *falar* ’beszél’ → népnyelvi *falare)*. A nyelvjárási tagoltság miatt sok gallego szó többféle alakban is él (pl. *dicir* ~ *decir* ~ *decer* ~ *dicer* ’mond’, *grazas* ~ *gracias* ~ *graciñas* ’köszönöm’, *se* ~ *si* ’ha’, *ti* ~ *tu* ’te’ stb.).

Eltérések a portugál nyelvtől

A galiciai az újító portugállal szemben konzervatív nyelvváltozat. A portugáltól alapvetően hangtanilag különbözik, ennek megfelelően saját helyesírást alakított ki, amely bizonyos pontokon eltér a sztenderd portugál helyesírástól. Az egyik legfőbb különbség a portugálra jellemző orrhangok, illetve zöngés sziszegő és palatális réshangok hiánya: ehelyett a spanyolban is megtalálható [s], illetve [θ] hangokat használják; a portugálban a *ch*-val jelölt magyar *s* hangnak a galiciaiban *cs* felel meg, míg a portugálban a *j*, illetve *e*, *i* előtt *g*-vel is jelölt *zs* hangnak a gallegóban az *x*-szel jelölt magyar *s* felel meg. Ennek megfelelően a portugál *junta* a galiciaiban *xunta*, az orrhangú végződésű portugál *nação* [nəˈsãw] ’nemzet’ szónak a galiciaiban *nazón* [naˈθoŋ] felel meg (vö. spanyol *nación* [naˈθjon] vagy [naˈsjon]). A galiciai rendelkezik ezenkívül egy sajátos hanggal, amely sem a portugálban, sem a spanyolban nem található meg önálló fonémaként: ez az ún. veláris *n*, amelyet írásban az *nh* kapcsolat jelöl, például az *unha* [uŋa] ’egy’ szóban. (Mindazonáltal ez magánhangzók között nagyon ritkán fordul elő.)

Az igeragozási rendszerben szintén konzervatív tulajdonság a portugállal és a spanyollal szemben, hogy a többes szám második személyű igealakban megörződött a *-d-*, például *falades* (vö. óspanyol *fablades*, de: portugál *falais*, modern spanyol *habláis* < latin FABULATIS) ’beszéltek’.

Jellemző eltérések a spanyol nyelvtől

A spanyol és a galiciai nagyon hasonlóan hangzanak és kölcsönösen is jól érthetőek, ezért avatatlan fül számára nehéz is őket egymástól megkülönböztetni. Néhány jellegzetes ponton azonban eltérnek, ami fogódzó lehet a két nyelv megkülönböztetésében; ezeket az alábbiakban ismertetjük.

A galiciaiban a latin *ĕ*-ből és *ŏ*-ból származó jellegzetes spanyol *ie* és *ue* kettőshangzók helyén sima *e* és *o* hangokat találunk

- spanyol: *bien* ’jól’, *siempre* ’mindig’, *tierra* ’föld’; *fuente* ’forrás’, *nuevo* ’új’, *sueño* ’álom’
- galiciai: *ben* ’jól’, *sempre* ’mindig’, *terra* ’föld’; *fonte* ’forrás’, *novo* ’új’, *soño/sono* ’álom / álom [alvás]’

A spanyol (és portugál) *cua-, gua-* csoportoknak a galiciai szavak többségében *ca-, ga-* felel meg

- spanyol: *cuando* ’amikor’, *cuatro* ’négy’, *guardar* ’őriz’, *agua* ’víz’
- galiciai: *cando* ’amikor’, *catro* ’négy’, *gardar* ’őriz’, *auga* ’víz’

A spanyol *j* [x], *y* [ʝ] hangoknak a galiciaiban *ll* [ʝ] vagy *x* [ʃ] (magyar *s)* felel meg

- spanyol: *dijo* [ˈdixo] ’mondta’, *ojo* [ˈoxo] ’szem’, *mujer* [muˈxɛr] ’nő’, *ya* [ʝa] ’már’
- galiciai: *dixo* [ˈdiʃo] ’mondta’, *ollo* [ˈoʝo] ’szem’, *muller* [muˈʝɛr] ’nő’, *xa* [ʃa] ’már’

A spanyol *ñ* és *ll* helyén a galiciaiban *n* és *l* található, illetve – bizonyos szavakban – fordítva

- spanyol: *año* ’év’, *estrella* ’csillag’, *camino* ’(megtett) út’, *ganar* ’nyer’
- galiciai: *ano* ’év’, *estrela* ’csillag’, *camiño* ’(megtett) út’, *gañar* ’nyer’

Írás és kiejtés

A galiciai ábécé 23 betűből áll: ***a, b, c, d, e, f, g, h, i, l, m, n, ñ, o, p, q, r, s, t, u, v, x, z***.

Magánhangzók

A sztenderd galiciai hangsúlyos helyzetben hét magánhangzó-fonémával rendelkezik: /a/, /e/, /ɛ/, /i/, /o/, /ɔ/, /u/; hangsúlytalan szótagban csak öttel: /a/, /e/, /i/, /o/, /u/. A helyesírás ezeket öt magánhangzóbetűvel jelöli *(a, e, i, o, u)*, vagyis nem tesz különbséget az /e/ és /ɛ/, illetve az /o/ és /ɔ/ között: *este* [ˈeste] ’ez’, *Deus* [ˈdɛus] ’Isten’, illetve *todo* [ˈtoðo] ’minden’, *nove* [ˈnɔβe] ’kilenc’.

Mássalhangzók

Az alábbiakban csak a magyartól eltérő ejtésű mássalhangzók és kettősbetűk szerepelnek.

- **b, v** – a spanyolhoz hasonlóan szókezdő helyzetben, valamint az *mb, nv* kapcsolatokban magyar b, máskor lágy – a két ajak közötti réssel képzett – v [β].
- **c** – a *ce, ci* csoportokban nyelvjárástól függően vagy az angol *thing* szó *th*-jához hasonló hang [θ], vagy magyar sz [s]; máskor magyar k.
- **ch** – magyar cs [ʧ].
- **d** – szó elején, valamint az *ld, nd* csoportokban magyar d, máskor lágy d [ð], hasonlóan az angol *this* szókezdő mássalhangzójához.
- **g** *(e, i* előtt **gu**) – nyelvjárástól függően kétféle ejtése lehetséges. A keleti nyelvjárásokban és a sztenderd nyelvben szókezdő helyzetben, valamint az *ng* csoportban magyar g, máskor lágy g

[ɣ]; a nyugati nyelvjárásokban minden helyzetben a spanyol *j*-hez hasonló zöngétlen veláris réshang [x] (lásd még: gheada).

- **h** – néma, nem ejtik.
- **ll** – nyelvjárástól függően palatalizált l [ʎ], vagy a magyar j-hez hasonló [ʝ].
- **n** – szó végén veláris n, azaz, mint a magyar *hara**n**g* szó n-je vagy az angol *-ing* végződés [ŋ], máskor magyar n.
- **nh** – betűkapcsolat, amely magánhangzók között a veláris n [ŋ] hangot jelöli; csak néhány, főleg az *unha* ’egy’ (nőnemben) szóban és származékaiban fordul elő.
- **ñ** – magyar ny.
- **qu** – betűkapcsolat, amely *e, i* előtt a magyar k hangot jelöli.
- **s** – a magyar sz-hez hasonló, de annál kissé hátrébb, emelt nyelvheggyel képzik.
- **x** – magyar s [ʃ], vagy bizonyos szavakban a ksz hangcsoportnak felel meg.
- **z** – nyelvjárástól függően vagy az angol *thing* szó *th*-jának megfelelő hang [θ], vagy magyar sz [s].

Hangsúly

A galiciai hangsúly, amennyiben a helyesírás nem jelöli, az utolsó előtti szótagra esik az egyszerű magánhangzó, az egyszerű magánhangzó + *s*, *n* vagy *ns* végződésű szavakban, míg az utolsó szótagra esik az *ai, au, ei, eu, iu, oi, ou, ui* diftongusra, illetve az e diftongusokat követő *-n, -s* vagy *-ns* végződésű, valamint az egyéb mássalhangzóra végződő szavakban. Az ezektől való eltérést minden esetben ékezettel jelölik, továbbá akkor is, ha a hangsúly egy magánhangzó mellett lévő *i*-re vagy *u*-ra esik – ebben az esetben azt is jelöli az ékezet, hogy a hangsúlyos *i/u* nem kettőshangzó része, hanem hiátussal ejtendő, vagyis szótagalkotó.

Nyelvi példák

Néhány kifejezés összehasonlítása

<table>
<tr><th>Magyar</th><th>Galiciai (sztenderd)</th><th>Galiciai (újító)</th><th>Portugál</th><th>Spanyol</th></tr>
<tr><td>jó reggelt</td><td>bo día / bos días</td><td>bons días</td><td>bom dia / bons dias</td><td>buenos días</td></tr>
<tr><td>hogy hívnak?</td><td colspan="3">Como te chamas?</td><td>¿Cómo te llamas?</td></tr>
<tr><td>szeretlek téged</td><td>quérote / ámote</td><td colspan="2">amo-te</td><td>te quiero / te amo</td></tr>
<tr><td>elnézést</td><td colspan="3">desculpe</td><td>disculpe</td></tr>
<tr><td>köszönöm</td><td>grazas / graciñas</td><td>obrigado</td><td>obrigado</td><td>gracias</td></tr>
<tr><td>üdvözlöm</td><td>benvido</td><td>bem-vido</td><td>bem-vindo</td><td>bienvenidos</td></tr>
<tr><td>viszontlátásra</td><td colspan="3">adeus</td><td>adiós</td></tr>
<tr><td>igen</td><td>si</td><td colspan="2">sim</td><td>sí</td></tr>
<tr><td>nem</td><td>non</td><td>nom</td><td>não</td><td>no</td></tr>
<tr><td>kutya</td><td>can</td><td>cam</td><td>cão</td><td>perro</td></tr>
<tr><td>nagyapa</td><td>avó /aˈbo/</td><td colspan="2">avô* /ɐˈvo/</td><td>abuelo</td></tr>
<tr><td>újság</td><td>xornal</td><td colspan="2">jornal</td><td>periódico, diario</td></tr>
<tr><td>tükör</td><td>espello</td><td colspan="2">espelho</td><td>espejo</td></tr>
</table>

Példaszöveg

Példaként állon itt Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata első cikkelye négy különböző nyelvváltozatban:

- **galiciaiul**

  Todos os seres humanos nacen libres e iguais en dignidade e dereitos e, dotados como están de razón e conciencia, débense comportar fraternalmente uns cos outros.

- **portugálul:**

  Todos os seres humanos nascem livres e iguais em dignidade e em direitos. Dotados de razão e de consciência, devem agir uns para com os outros em espírito de fraternidade.

- **spanyolul:**

  Todos los seres humanos nacen libres e iguales en dignidad y derechos y, dotados como están de razón y conciencia, deben comportarse fraternalmente los unos con los otros.

- **asztúriai nyelvjárásban**

  Tolos seres humanos nacen llibres y iguales en dignidá y drechos y, pola mor de la razón y la conciencia de so, han comportase hermaniblemente los unos colos otros.

- **magyar fordítás**

  Minden emberi lény szabadon születik, és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell, hogy viseltessenek.

Hangminta

- Idézet Saint-Exupéry: *A kis herceg* című műből galiciai nyelven (https://web.archive.org/web/20070626182724/http://www3.germanistik.uni-halle.de/prinz/sprachen/022.htm)

Galiciai zene

- Lucía Pérez: *O Incio*. (https://www.youtube.com/watch?v=V4KEh7kGSGA) a YouTube-on (galiciaiul)
- Lucía Pérez: *Torres de Compostela*. (https://www.youtube.com/watch?v=eVxr5vWF888) a YouTube-on (galiciaiul)

Érdekesség

A spanyolamerikaiak a bizalmas nyelvben gallegónak neveznek minden európai „spanyolt”, akik számukra furcsa vagy érthetetlen „spanyol nyelvjárásban” (főleg katalán nyelven, galiciaiul, vagy andalúz nyelvjárásban) beszélnek.

Források

- *A világ nyelvei.* Fodor István főszerk. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1999. ISBN 9630575973

További információk

- (magyarul) XX. századi galego próza (http://ujnautilus.info/?q=node/67)
- (magyarul) Galego világ - Válogatás a galego irodalomból (http://www.napkut.hu/naput_2004/2004_07/tartalom.html)
- (magyarul) Az ELTE BTK Romanisztikai Intézetéhez tartozó Gaelgo Központ honlapja (http://galegokozpont.uw.hu/)
- (magyarul) A spanyolországi önkormányzati és nyelvtörvények (http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbseg/index.php?action=cimek&lapid=8&cikk=m980118.htm)
- (magyarul) Galicia önkormányzati törvénye (https://web.archive.org/web/20081203193633/http://www.hhrf.org/magyarkisebbseg/9801/m980120.htm)
- (angolul) A galego nyelv rövid története - angolul, spanyolul, galegóul, franciául (https://web.archive.org/web/20071022014020/http://www.escuelaparalaia.com/indice.php?%2Fen%2Fwalk-around-galicia%2FC205%2F)
- (galiciaiul) *Real Academia Galega* (galiciai nyelvi akadémia) (http://www.realacademiagalega.org/)
- (spanyolul) Adatok a nyelvről a *Xunta de Galicia* (galiciai önkörmányzat) oldalán (https://web.archive.org/web/20070704201522/http://www.xunta.es/linguagalega/datos_basicos_de_la_lengua_gallega)
- (angolul) Ethnologue (https://web.archive.org/web/20080328094338/http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=glg) adatjelentés a galiciai nyelvről
- (angolul) A galiciai az Omniglot.com oldalon (http://www.omniglot.com/writing/galician.htm)